

УДК 378.14

Чайка-Петегирич Л.Б.*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

В статті йдеться про виклики глобалізації, а також про можливі відповіді на них через призму процесів, що відбуваються у вищій освіті. Проаналізовано тенденції розвитку вищої освіти в умовах глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, інтеграція, інформатизація, вища освіта, тенденції розвитку.

Особенности развития системы образования в условиях активизации процессов глобализации. В статье речь идет о вызовах глобализации, а также о возможных ответах на них сквозь призму процессов, происходящих в системе высшего образования. Проанализировано тенденции развития высшего образования в условиях глобализации.

Ключевые слова: глобализация, интеграция, информатизация, высшее образование, тенденции развития.

The progress of system of higher education in the conditions of globalization. In the article the tendencies within the framework of globalization in higher education are analyzed.

Key words: globalization, integration, informatization, higher education, progress trends.

Постановка завдання. У ХХІ ст. людство вступило під знаком глобалізації. Тенденція, яку охоплює це поняття, багато в чому визначає майбутнє. Глобалізація формує нову еру взаємодії між націями, економічними і політичними системами та між людьми. Вона значно розширює культурно-інформаційні контакти між народами і державами, впливає на управління, виробництво, торгівлю, ринок праці, політичні утворення, інші суспільні інституції і процеси.

В епоху глобалізації найвпливовішими факторами соціальної динаміки стають інформація, наука і освіта. Конкурентоспроможною в майбутньому буде людина, яка опанувала основи наук, володіє новітніми способами сприйняття й передачі інформації, освічена і практично підготовлена, насамперед у професійному, мовному та світоглядному контексті. Саме в такому ключі розгортаються світові трансформаційні процеси в системі освіти, науки й інформаційних технологій. Частково вони реалізуються і в Україні. Однак, незважаючи на певні зрушення, ситуація в гуманітарній сфері України залишається складною.

Особливо гостро сьогодні постають проблеми розвитку вищої освіти. Більшість вузів держави до ефективної роботи в умовах глобалізації, до реалізації нової моделі фахівця

* к.е.н., старший викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

виявились не підготовленими. Розробка та впровадження у вищій освіті України перспективних моделей, систем і технологій навчання вимагає всебічного і ґрунтовного аналізу сучасних тенденцій розвитку суспільства і системи освіти зокрема.

Мета статті – проаналізувати особливості розвитку вищої освіти в контексті активізації глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка епоха відповідно до специфічних для неї завдань соціально-економічного, морального і культурного розвитку відчуває потребу в особистості з певним рівнем знань та принципів поведінки. Сьогодні у міру наростання глобалізаційних процесів та пов'язаного з ним переходу до нових інформаційних технологій відбувається зміна самої парадигми людського прогресу. Його сутністю, основним виміром і водночас основним важелем стає розвиток особистості, власне людський розвиток. В умовах нових науково-інформаційних технологій успіх справи зрештою буде вирішувати ступінь розвитку особистості. Розвиток особистості в майбутньому буде основним критерієм прогресивності будь-якої країни. Це буде й основним важелем подальшого розвитку, подальшого прогресу для будь-якої країни в умовах постіндустріального суспільства [5, 7].

Зазначені пріоритети людського розвитку у глобалізованому світі висувають нові вимоги до систем освіти.

Процеси глобалізації, особливості переходу від індустріального до постіндустріального, інформаційного суспільства, впровадження новітніх інформаційних технологій, їхній вплив на особистість, на розвиток інтеграційних тенденцій у міжнародному освітньому просторі є предметом досліджень вітчизняних учених: О. Гальченка, О. Голобуцького, Д. Дюжева, В. Куценка, О. Ральчука, В. Цимбалюка, О. Шевчука та закордонних дослідників: П. Дракера, Д. Белла, М. Кастельса, Н. Моїсеєва, Л. Мясникової, Е. Тоффлера. Динаміці освітніх процесів у сучасних умовах присвячені дослідження українських вчених В. Андрущенко, С. Гончаренка, Л. Губернського, І. Зязюна, В. Кременя, К. Корсака, В. Скотного, Ю. Терещенко та інших.

Спираючись на теоретичні дослідження згаданих науковців означимо загальні для сучасного суспільства тенденції розвитку освіти.

Глобалізація означає процес взаємозв'язку, взаємообумовленості і об'єднання зусиль багатьох країн у різноманітних сферах людської діяльності. Глобалізація як новий якісний стан міжнародних суспільних відносин, є наслідком різноманітних факторів інформатизації суспільства; розвитку продуктивних сил; нове уявлення про місце людини в суспільстві; розвитку науки і культури [1, 205].

Глобалізацію часто розглядають з точки зору осмислення специфіки розвитку як міжнародного, так і локального (регіонального) масштабу. Особливий інтерес представляють такі взаємопов'язані аспекти вияву глобалізації: економічний, політичний і культурний. Всі вони так чи інакше впливають на розвиток і реструктуризацію одного з найважливіших соціальних інститутів суспільства – системи освіти, роль і значення якої зростає в період входження суспільства у постіндустріальний етап свого розвитку.

Економічний вимір соціальних процесів часто-густо використовується як ключовий двигун глобалізації. Його прояви – потоки торгівлі та інвестицій, наявність специфічних товарів по всьому світу, багатонаціональне розміщення виробництва і ринків. Крім мобільності товарів має місце зростання міжнародної торгівлі послугами (зокрема, освітніми) [7].

Іншою тенденцією розвитку і, одночасно, протиположною освіті з точки зору глобалізації стає поняття «економіка знань» як джерело багатства й інтелектуального капіталу. Тео-

ретики, науковці в таких галузях науки, як освіта, соціологія і економіка, визначають безліч чинників, що відрізняють економіку знань від економіки традиційних елементів багатства (землеволодіння, фінанси, фізична праця). Деякі з цих чинників явно належать до освіти, особливо в конкурентному міжнародному навколишньому середовищі, яке на сучасному етапі характеризується, насамперед, пануванням інформаційних технологій. В економіці знань, згідно з науковими дослідженнями, присутній швидше достаток, ніж дефіцит ресурсів; зменшується значення місцезоташування і розмір підприємства; існує орієнтація на людські ресурси: ключовою формою капіталу є інтелектуальний капітал. У межах освіти економіка знань характеризується глобальним ринком із попитом на кваліфіковану робочу силу, яка підтримується міжнародним документом на відповідність кваліфікацій. Тому освіта може використовуватися і як послуга, що продається, і як цінна інтелектуальна власність.

Освіта є важливим вектором глобалізації. Вона не тільки не лишилася осторонь процесів глобалізації, а й активно залучається до них. Прискорення процесів глобалізації в економіці і політиці висувають нові вимоги до структури та якості освіти.

Навколо освіти групується низка ключових питань глобалізації: стратегія інтернаціоналізації; транснаціональна освіта; забезпечення міжнародної якості; підприємницькі підходи до функціонування освіти; регіональна і міжрегіональна співпраця; інформаційна і комунікаційна технології та віртуальні навчальні заклади; поява нових освітніх посередників – провайдерів освіти, проблеми рівноправності і доступності освіти тощо. При цьому зазначимо, що освіта здатна впливати на глобалізацію, формуючи лінію майбутньої політики держави і регіону [3]. Тому для розуміння особливостей взаємовпливу процесів глобалізації та освіти слід розглянути специфіку глобальних процесів у межах нової моделі управління, реформування, реструктуризації та облаштування системи освіти з точки зору нових вимог.

Загалом нові вимоги до системи освіти зумовлені наступними факторами:

По-перше, зростання науково-технічного потенціалу, що призводить до збільшення значення якісних характеристик фахівця – вміння генерувати принципово нові ідеї, оцінювати, реалізовувати них. А це вирішальною мірою залежить від кваліфікації кадрів, а отже від ефективності системи освіти.

По-друге, виникнення нових знань і технологій обумовлює появу нових професій і фахів, що призводить до зміни в кількісному співвідношенні в суспільно необхідній професійній структурі трудових ресурсів, а також до зміни показників престижу будь якої професії.

По-третє, значна частина нових напрямків у науці і техніці носить міждисциплінарний характер, отже для ефективної роботи потрібна багатодисциплінарна підготовка фахівців, а традиційна предметна структура вищої освіти стає невідповідною вимогам часу.

По-четверте, багато людей змушені перекваліфіковуватися або змінювати професію, чи модернізувати її та поповнювати новими знаннями, а це в свою чергу вимагає адекватної перебудови освітньої системи.

По п'яте, прискорення соціальних процесів призводить до зростання географічної мобільності, розриву соціальних зв'язків, що загострює проблеми соціалізації. У цих умовах актуального теоретичного і практичного значення набувають питання про роль освіти у соціалізаційному контексті [8, 139–176].

Процес загальноєвропейських освітніх реформ постає реакцією на виклики XXI століття, що створюють нову ситуацію у сфері вищої освіти. Це характеризується наявністю наступних міжнародних тенденцій розвитку освіти:

1. Інтернаціоналізація освіти (тобто збільшення потоку студентів, що навчаються у закордонних вищих навчальних закладах, обмін учнями і професорсько-викладацьким складом, використання іноземних програм, технологій і інформації);
2. Зростання конкуренції на світовому ринку освітніх послуг (збільшення числа приватних ВНЗ, поява і розвиток дистанційного навчання);
3. Схильність до нових економічних імперативів, що створені глобалізацією (виникнення міжнародної системи ліцензування, сертифікації, акредитації);
4. Зміна функцій держави у галузі освіти (значна кількість держав упроваджує політику збільшення прав і повноважень навчальних закладів);
5. Швидке зростання чисельності студентів за умов зміни (розширення) вікової структури.

У концепції освіти сьогодні спостерігається помітне поширення цього поняття за трьома основними напрямками:

1. Збільшення тривалості навчання – воно починається з народження і продовжується все життя – це підкріплюється розвитком системи дошкільної і дорослої освіти.
2. Розширюється мережа навчальних закладів, а тому університет та школа як суспільні інститути не є єдиним джерелом знань і умінь.
3. Збільшення сфери впливу освіти – це не тільки інтелектуальне зростання, але і формування особистості: її інтелектуального, емоційного, фізичного, соціального розвитку.

Процес глобалізації стимулює об'єднання освітніх систем у єдиний простір. Науково-технічний прогрес, поява нових технологій та інформатизація формують новий образ освітнього простору завдяки тому, що глобальне суспільство повинно бути глобально-інформаційним. У цьому аспекті освіта отримує провідну роль. Зокрема, у доповіді ЮНЕСКО «Освіта: прихований скарб» визначені найважливіші вектори розвитку освітньої системи. Вона повинна навчити людину пізнавати і діяти таким чином, щоб робити потрібні зміни у сфері свого існування, а також жити в суспільстві, беручи участь у всіх видах людської діяльності в співробітництві з іншими, щоб повноцінно співвідносити своє «я» з навколишнім світом [8, 139–176].

З розвитком процесів глобалізації освітні послуги перетнули національні межі, розвиваються транснаціональні і міжнародні освітні програми. Відображенням процесу інтеграції є співробітництво освітніх організацій і національних освітніх систем у розробці єдиних стандартів якості й одиниць вимірювання навчального навантаження.

Розширенню кордонів освіти сприяла поява кілька років тому програм міжнародного обміну студентами й викладачами, представництв фондів організацій в Україні, які регулярно повідомляють про конкурси проектів на одержання грантів.

Важливо розширювати співробітництво вузів безпосередньо із представництвом Європейської комісії в Україні й на пряму з фондами.

Студенти й викладачі вузів України беруть участь у міжнародних програмах обміну й стажування, конкурсах на одержання грантів, які проходять за фінансової підтримки Посольства Сполучених Штатів Америки в Україні, німецької служби DAAD, Посольства Республіки Польща в Україні й представництв польських фондів, представництва Європейської комісії в Україні, міжнародних фондів.

Дуже популярними і поширеними є міжнародні програми обміну UGRAD і MUSKIE, які адмініструє Рада міжнародних наукових досліджень і обмінів IREX – для студентів 1–3, 5 курсів і молодих викладачів, а також програми ім. Фулбрайта. Участь у програмах здійснюється на конкурсній основі, головний приз – навчання протягом академічного року

в американському університеті або коледжі; читання лекції або проведення дослідження для викладачів із вченим ступенем.

Популярні такі молодіжні програми: Молодіжна програма Work and Travel USA – тримісячне стажування у США; Au-Pair – програма культурного обміну, відповідно до умов якої молоді люди можуть жити 1 рік в американській або європейській родині, одержувати досвід роботи з дітьми й удосконалювати англійську (німецьку) мову; молодіжні волонтерські табори в країнах Європейського Союзу [2, 64].

Таким чином виявляється закономірність щодо підвищення освітнього рівня населення і значущості освіти. Головним завданням національних освітніх систем, зокрема вищої освіти, є більший доступ громадян до освіти, підвищення її якості з метою кращої підготовки громадян до вимог сучасного суспільства і подолання ризику безробіття.

Глобалізація в освіті, як і в інших галузях є об'єктивним, але далеко не однозначним процесом. Його головну небезпеку дослідники вбачають у тому, що «замість єдності в багатоманітності і розширенні освітніх можливостей можна одержати сумну уніфікацію, одноманітність і втрату самотнього творчого потенціалу національних (регіональних) освітніх систем» [7, 31].

Глобалізація зумовлює небезпеку втрати не лише культурної, релігійної та економічної багатогранності, а й вітчизняних досягнень в освітньо-виховній сфері, нівеляцію культурно-освітніх традицій, відмову від національної спрямованості змісту освіти. Отже, не лише збереження, а й посилення національного характеру освіти є одним із найважливіших стратегічних завдань реформування української системи освіти.

Україна на сучасному етапі розвитку економіки, приєднавшись до Болонського процесу, прагне привести вітчизняну систему вищої освіти у відповідність до європейської. І це незважаючи на те, що, по-перше, матеріально-технічна база вузів далека від європейських стандартів щодо науково-дослідних інститутів (які займаються реальними розробками для держави) на їхній базі й з необхідним устаткуванням і фінансуванням, а по-друге, ця система відрізняється від звичних нам системи вищої освіти й манери навчання.

Які ж тенденції слід реалізувати у вітчизняній системі освіти. Насамперед принципової зміни потребує зміст освіти, його переорієнтація на людські, життєві цінності. Глобалізація – річ жорстока і невідворотна. Зупинити її неможливо. Однак «зберегти цивілізоване обличчя» – людське, культурне, людяне – не лише можливо, а й необхідно. Найважливіший інструмент для цього – освіта і вона мусить бути орієнтована на особистість [6].

З другого боку, освіта має змінити свої акценти. Головним показником ефективності навчання мають стати не просто сума знань, які учень або студент засвоїв у процесі перебування у школі чи вузі, а здатність до їх самостійного здобуття, до самонавчання, вміння користуватися джерелами і засобами інформації, постійно підвищувати рівень своєї освіти.

Водночас національні системи освіти (не втрачаючи своєї національної специфіки!) мають перебудуватись у контексті загальних світових тенденцій, принципів, стандартів її розвитку. Освіта має навчитись формувати людину, конкурентоспроможну не лише у вітчизняному, а й у світовому виробничому та соціокультурному середовищі.

Таким чином, сучасна глобалізація освіти супроводжується різними помітними тенденціями. Серед них можна виділити:

1) Загальносвітову тенденцію зміни освітньої парадигми (криза класичної моделі та системи освіти, розробка нових фундаментальних ідей в філософії та соціології освіти, в гуманітарній науці).

2) Розвиток нашої освіти в напрямку інтеграції до світової культури (демократизація освіти), створення системи безперервної освіти, гуманізація та комп'ютеризація освіти, незалежний вибір програм навчання, виникнення на основі самостійності вузів співтовариств викладачів та студентів.

3) Намагання відроджувати традиції вітчизняної освіти [3, 146].

В наш час важливим є розуміння спільності історичної долі, територіальної, економічної та політичної єдності України. Тому основна мета культури та освіти підтримувати ці процеси.

Отже, при розбудові та вдосконаленні сучасної освітньої системи необхідно враховувати наступні характеристики глобальних процесів у світовому співтоваристві:

– сучасний світ є цілісною соціально-політичною системою, тому проблеми, що виникають в одній країні, неминуче призводять до змін у інших країнах;

– використання сучасних інформаційних технологій і засобів масової інформації дає можливість людям різних країн та національностей приєднатись до одних і тих же культурних цінностей;

– змінюється уявлення людини про простір: він ніби зменшується. Сучасні засоби комунікації дозволяють спілкуватись і працювати на відстані. Тому у всіх галузях життєдіяльності суспільства зростає питома вага міжнародного співробітництва. Створюються реальні передумови для формування єдиного економічного, інформаційного, освітнього простору, для планетарного громадського устрою;

– знижується роль держави у житті суспільства. Політична і економічна влада все частіше переходить до транснаціональних корпорацій, які починають впливати на траєкторію і характер соціальних, культурних та освітніх процесів у різних країнах та регіонах [4, 186].

Висновки. Освіта в сучасному світі є найважливішою сферою соціального життя. Саме від неї залежить інтелектуальний потенціал нації, її самостійність, міць та життєздатність. Освіта стає одним із найважливіших факторів глобалізації, що є не лише похідною глобалізаційних процесів, а й одним із найпотужніших факторів світової інтеграції. Прискорення процесів глобалізації в економіці і політиці висуває нові вимоги до структури та якості освіти.

Змінюється роль освіти в сучасному світі – вона перетворюється на тривалий і безперервний процес, оскільки протягом всього життя людина стикається з проблемою старіння знань, необхідністю їх оновлення, поповнення й освоєння нових професійних сфер. Ці зміни, характерні для самого процесу освіти, відбуваються на фоні глобальних процесів, що охоплюють економіку окремих країн, регіонів і світу в цілому.

Література

1. Головань М. Аналіз розвитку вищої освіти в умовах глобалізації, інтеграції та інформатизації суспільства / М. Головань // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: педагогіка і психологія. – Збірник статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 31. – Ч. 1. – С. 203-211 (205).
2. Євтушевський В. Становлення і розвиток інновацій у вищій школі / В. Євтушевський, О. Шаповалова // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 62-66.
3. Кадієвська І. Філософія освіти в умовах глобалізації суспільства / І. Кадієвська // Вопросы духовной культуры: Философские науки. – 2002. – С. 146-148.
4. Красовська О. Роль освіти в сучасних глобальних умовах / О. Красовська // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2011. – № 1 (4). – С. 182-188.

5. Кремень В. Майбутнє України неможливе без освіти / В. Кремень // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць / За редакцією Л.Л. Товажнянського та О.Г. Романовського. – Вип. 3. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2002. – С. 3-7.
6. Розумний А. Вища освіта в контексті глобалізації / А. Розумний // Дзеркало тижня. – № 3. – 2002.
7. Семенов С. Российская высшая школа в условиях глобализации / С. Семенов, А. Семенова // Философия образования. – 2005. – № 4. – С. 29-37.
8. Скотний В. Раціональне та ірраціональне в науці й освіті / В. Скотний. – Київ – Дрогобич, 2003. – С. 139–176.